

vojske na hrvatskom prostoru u Drugom svjetskom ratu, no poslužiti će kao korisno pomagalo svakom budućem istraživaču tih problema, osobito zbog precizne i detaljne raščlambe strukture zapovijedanja njemačkim postrojbama na području Hrvatske.

Goran Hutinec

J. M. ROBERTS, *Povijest Europe*, AGM, Zagreb, 2002, 710 str.

Prvo izdanje knjige *Povijest Europe*, britanskoga autora Johna Morrisa Roberta objavljeno je 1996. godine u Oxfordu u izdanju Helicon Publishinga, a već iduće godine je ponovljeno, što svakako svjedoči o velikoj popularnosti koju je ovo djelo zadobilo diljem Europe. Stoga je hvalevrijedan potez izdavačke kuće AGM koja ga je uz pomoć Ministarstva kulture Republike Hrvatske objavila u prijevodu Neđeljke Batinović i Vide Kostrenčić Lukić. *Povijest Europe* opsežno je djelo na 710 stranica, podijeljeno u 6 knjiga, od kojih se svaka sastoji od 4 do 6 poglavlja, te obogaćeno s 42 zemljovida i 15 kronoloških tablica. Hrvatsko izdanje knjige popraćeno je predgovorom dr. sc. Drage Roksandića koji se osvrnuo i na zastupljenost hrvatske povijesti u Robertsovu djelu. Sam autor na početku knjige istaknuo je da mu je namjera bila iznijeti glavne činjenice u pozadini europske povijesti, odnosno napisati koristan savjetnik, pri čemu si nije želio prisvojiti ulogu političara. Svaki povjesničar, koliko god nastojao biti objektivan, ne može izbjeći utjecaju vremena u kojemu živi i sredine koja ga okružuje, stoga bi bilo iluzorno očekivati od J. M. Roberta, umirovljenoga profesora Sveučilišta u Oxfordu i autora velikog broja znanstvenih radova i knjiga (od kojih je najvažnija *Povijest svijeta*, objavljena 1976), da uspije u onome u čemu su mnogi prije njega posrnuli. Koliko je Robertsovo djelo korisno, a koliko u nekim segmentima manjkavo, ostaje na svakom čitatelju ponaosob da procijeni, jer različiti su interesi za pojedine povijesne teme, baš kao što su i različita viđenja povijesnih događaja i procesa.

Prva knjiga posvećena je europskoj baštini i obuhvaća razdoblje od dolaska prvih ljudi u Europu do pada Zapadnoga Rimskog Carstva. Prvo poglavlje, naslovljeno *Baština*, autor započinje prikazom zemljopisnih značajka europskoga kontinenta stavljajući ih u međuodnos s povijesnim procesima. Nadalje, govori o dolasku prvih ljudi u Europu, razvoju poljodjelstva kao preduvjetu civilizacije, prati kulturni i tehnološki napredak doseljenika, pri čemu ističe kulturne utjecaje koji u Europu dolaze iz drugih civilizacijskih krugova, Anadolije, Bliskog i Srednjeg Istoka, Egipta. Drugo poglavlje pripada klasičnoj Grčkoj. Autor ističe važno mjesto koje zauzima grčko naslijeđe u razvoju europskoga društva. U tom poglavlju Roberts je prikazao temeljne značajke grčke civilizacije, kritički promatrajući grčka dostignuća te je, što je vrlo važno, istaknuo i njihov negativni karakter koji se još dugo vremena odražavao na europsko društvo. Primjerice, dokazi da je ropstvo prirodno zato što je u skladu s prirodnom građom nekih ljudi bili su stoljećima uvjerljivi jer su dolazili iz stare Grčke, ili podložnost žena koja je za Roberta još i danas uznemirujuća značajka grčke kulture. Treće poglavlje nosi naslov *Stvaranje rimskog svijeta* i

obuhvaća razdoblje od začetka Rima do početaka kršćanstva. Ovim poglavljem obuhvaćen je i dio grčke povijesti: osvajanja Aleksandra Makedonskog i helenističko doba. Na taj način autor prikazuje isprepletanje kultura Zapada i Istoka i njihovo međusobno prožimanje, posebice utjecaje grčke kulture na Rim. U sklopu pregleda rimskih osvajanja obrađuje i keltsku povijest, a govoreći o rimskome društvu, poseban dio posvećuje Židovima, i to zato što, kako sam kaže, da bismo razumjeli Isusa, potrebno je makar ukratko opisati jedinstveni razvoj židovske vjere. Završni je dio poglavlja posvećen svetom Pavlu. Roberts zaključuje da kršćanstvo nikad nije bilo samo djelo velikog židovskog učitelja nego je stvaralo samo sebe, odnosno stvorila ga je povijest. Četvrto poglavlje naslovljeno je *Carški Rim i svjetska povijest*. Prema Robertsu, najveći je doprinos Rima u povijesti stvaranje Carstva. Osim kratkog pregleda političke, vojne i pravne povijesti Carstva, autor govori i o značenju koje je ono imalo za svoje podanike. Povijesno gledano, ističe Roberts, Carstvo je bilo sustav u osnovi kojega je bilo nastojanje da se neki obogate iskorišćujući druge. Sve se temeljilo na osvajanju nove zemlje i njezinoj uporabi, a u početku tog procesa nije se razmišljalo koliko će dobra carska vlast donijeti onima koji nisu Rimljani. Vojska i "vladajuća klasa" bili su glavna sredstva da se Carstvo održi na životu, a gradovi su odražavali taj život i bili žarišta civilizacije. Autor posebno ističe negativne pojave u rimskome društvu: *Brojni amfiteatri posvuda trajno podsjećaju kako je rimsko društvo katkada bilo okrutno i grubo...* Osvrće se i na njihovo pretjerivanje u ugađanju svojim sklonostima: *Što su skupili više iskustva s istoka i plijena to je postalo očitije - osvajanja su, riječju, stvorila osnovu za uživanje*. Osim u području arhitekture, građevinarstva i hidraulike, piše Roberts, Rimljani nisu bili veliki inovatori u tehnologiji pa je njihov doprinos znanosti vrlo malen. Posebnu pozornost autor posvećuje kršćanstvu. U tom kontekstu ističe da je Konstantin I. najviše od svih careva promijenio tijek povijesti jer je ujedinio Carstvo nakon dva stoljeća (sic!) građanskoga rata, a u toj se borbi odlučio obratiti za pomoć kršćanskomu Bogu. U završnom dijelu poglavlja, nakon što je ukratko opisao rasap Zapadnoga Rimskog Carstva, Roberts se osvrće na važnost njegova naslijeđa za daljnji tijek europske povijesti. Poglavlje autor završava osnutkom loze Merovinga i počecima franačke države.

Druga knjiga naslovljena je *Kršćanski svijet*. Prvo poglavlje, nazvano *Novo određenje*, počinje Justinijanovim dobom. Prema Robertsu, Justinijanov udio u konačnoj podjeli Carstva bio je velik, iako je on nije namjerno poticao. U njegovo je doba Bizant postao sjedištem osebujne političke kulture, a njegova vladavina ostavila je neizbrisiv pečat na način vladavine državom, što je prekinulo unutarnje prijetnje sve otvorenijoj samovladi. Sređena pravna znanost za Justinijana, koja je otvarala putove suvremenosti, temeljila se na odlučnome stavu da zakone donose vladari te da ih se ne prenosi običajima, i to je najbolja strana njegova carevanja. Justinijanova vjerska politika je s druge strane ubrzala podjelu u kršćanskom svijetu. Nakon kratkog prikaza situacije u kojoj se nalazio Bizant do polovice 7. st., autor obrađuje redovništvo i crkvenu hijerarhiju, pridajući osobitu pozornost benediktinskomu redu. Autor se u ovom poglavlju osvrnuo i na značenje islama koji je u Istočnom Carstvu odmah prepoznat kao vojna prijetnja. Islamska je civilizacija stoljećima bila jedina alternativa kršćanskom svijetu i nakovanj na kojemu su se kovale kršćanske ideje i stavovi. S druge strane, islam je dugo bio velika prijetnja, izazivao je odbojnost i zavist. Autor se ukratko osvrnuo i na Slavene i Bugare, spominjući u nekoliko rečenica i Ćirila i Metoda. Bugarima se bavi uglavnom u kontekstu prijetnji Carstvu.

Poglavlje završava ikonoklastičkim pokretom i vjerskim razdvajanjem Istoka i Zapada. Drugo poglavlje autor je naslovio *Preoblikovanje Zapada*. Od početaka srednjega vijeka, upozorava Roberts, odigrao se kulturni i psihološki odmak od Sredozemlja koje je bilo središtem klasične civilizacije. Između 5. i 8. st. žarište europske povijesti pomaknulo se u dolinu Rajne i njezinih pritoka. U kratkom pregledu političke povijesti toga razdoblja, Roberts se nešto više zadržao jedino na Karlu Velikome. Nakon iznimno sposobnog vladara, uslijedili su redom slabi, a propadanju je pridonijela i podijeljenost Franačkog Carstva koje će zamijeniti novo, Sveto Rimsko Njemačko Carstvo. Treće poglavlje nosi naslov *Srednjovjekovna društva*. Tu autor govori o važnosti antičkoga naslijeđa za srednjovjekovno društvo, o razvoju poljoprivrede koji se očituje u uporabi novih tehnika, demografskim i društvenim promjenama. Posebno se osvrće na gradove i trgovinu. Gradovi osim bogatstva pokreću i kulturu, a zaštićeni svojim zidinama predstavljali su oaze sigurnosti. Roberts u ovom poglavlju vrlo šturo govori i o velikoj epidemiji kuge u 14. st. U četvrtom poglavlju pod naslovom *Granice i susjedi*, Roberts govori o posezanjima pojedinih država za teritorijem susjednih, proširujući temu i na križarske pohode te na sukob kršćanstva i islama općenito. Tema petog poglavlja je *Civilizacija srednjeg vijeka*. Ovdje Roberts najviše prostora posvećuje Crkvi, odnosno herezama koje se pojavljuju te novomu političkom ustroju. Šesto poglavlje naslovljeno je *Novi obzori na Istoku*. U njemu autor govori o usponu i moći Mletačke Republike te slabljenju i napokon propasti Bizantskog Carstva. Posebno obrađuje društvo u *osmanskoj Europi* i na zapadu zadržavši se ponajviše na renesansi. Poglavlje završava otkrićem *Novoga svijeta*.

Treća knjiga nosi naslov *Početak moderne povijesti 1500-1800*. U prvom poglavlju, *Novo doba*, autor piše o novim procesima koji mijenjaju živote ljudi širom svijeta. Započelo je doba modernoga atlantskog svijeta sa središtem u Europi, ujedno doba razvoja poljoprivrede, trgovine, poduzetništva, industrije, ali i doba robovlasništva i trgovine robljem. Drugo poglavlje naslovljeno je *Društvo i uvjerenja*. Autor govori o promjenama u društvenom ustrojstvu pojedinih država, o položaju žena na Zapadu i Istoku te podjelama u kršćanskom svijetu, odnosno o reformaciji i njezinu utjecaju na europsko društvo, vjerskim ratovima i napokon o protureformaciji. Kraj poglavlja autor posvećuje razvoju znanosti koji je na društvo ostavio najdublji trag. Posebnu pozornost posvećuje prosvjetiteljstvu: *Pretpostavka da misao mora biti napredna, rodila se u 18. st. i ubrzo su je potvrdila brojna djela; značajno širenje pismenosti, veliki znanstveni radovi, začetak ideje da Europa mora odbaciti ropstvo, počeci pokreta za ženska prava...* U trećem poglavlju, *Političko ustrojstvo zapadne Europe*, autor govori o međunarodnim odnosima, diplomaciji i ratnim sukobima. Četvrto poglavlje nosi naslov *Ancien régime*. Roberts piše o oprečnostima Francuske i Engleske, stabiliziranju zapadne Europe i promjenama u njezinu istočnome dijelu. Peto poglavlje naslovljeno je *Novi izgled svijeta*. Autor govori o počecima europskog imperijalizma i odnosu Europljana prema Aziji, Africi, sjevernoj i južnoj Americi, o globalnim gospodarskim promjenama i širenju kršćanstva.

Četvrta knjiga nosi naslov *Europsko doba*. U prvom poglavlju, *Doba revolucije*, Roberts se bavi revolucijama u SAD-u i Francuskoj te Napoleonovim ratovima i ustrojavanjem novoga poretka i novim zemljovidom Europe. Rezultat tih zbivanja je stvaranje zajedničkog iskustva, ustanova i ideja zapadnoga svijeta. Drugo poglavlje naslovljeno je *Novi bogataši svijeta*. Autor govori o porastu stanovništva i industrijalizaciji te stvaranju industrijskog društva, uvođenju svjetskog ekonomskog sustava i razvoju velikih gradova. U trećem poglavlju, *Novi oblik civilizacije*, govori o novim obrascima života, o utjecaju

industrijalizacije na rađanje novih ideologija, pri čemu se posebno osvrće na socijalizam. Četvrto poglavlje, *Novi europski poredak*, obuhvaća razdoblje od Bečkog kongresa do Krimskog rata. Posebnu je pozornost Roberts posvetio događajima 1848. godine. Peto poglavlje naslovljeno je *Vladarica svijeta*. Autor razmatra novu, globalnu ulogu Europe i stvaranje novih europskih država na drugim kontinentima. Osvrće se i na veliko iseljavanje Europljana, no uglavnom se bavi odnosima pojedinih zemalja prema njihovim kolonijama. Šesto poglavlje nosi naslov *Međunarodni red i nered*. Ovdje je riječ o rastućem nacionalizmu, posebice njemačkome nakon ujedinjenja te o međunarodnim odnosima devedesetih godina.

Peta knjiga naslovljena je *Europa 20. stoljeća: doba građanskih ratova*. Već je sam naslov zanimljiv jer iz njega proizlazi Robertsov stav prema Europi. On očito dva najveća sukoba u europskoj, a i svjetskoj povijesti naziva građanskim ratovima! Tu je autor učinio veliku pogrešku jer prošlost razmatra s pozicija sadašnjosti i ideja koje su zaživjele tek u zadnjim desetljećima proteklog stoljeća. Ma koliko da se Roberts osjećao građaninom Europe, zaista je neprimjerno ta shvaćanja prenositi na onodobna zbivanja. Prvo poglavlje nosi naslov *Pritisci i napetosti*. Ovdje Roberts govori uglavnom o europskome društvu, identitetu Europe u promijenjenom svijetu. Osvrće se i na položaj žena u politici i društvu. Zahtjevi ratne proizvodnje u industrijskim društvima 20. st. ubrzali su napredak žena jer im je potreba za radnom snagom proširila izbor zanimanja. Druga velika okolnost koja je promijenila život žene bila je kontracepcija, a treća razvoj tehnologije koji im je omogućavao više slobodnog vremena. Drugo poglavlje naslovljeno je *Slom međunarodnog poretka*. Na početku autor govori o stavovima i očekivanjima europskih zemalja. Ono što se dogodilo 1914. (a to je prema Robertsu *prvi veliki europski rat*) ostavilo je duboke tragove u europskome sjećanju, pa je zaokupljenost približavanjem novog rata (*drugog velikog europskog rata*) bila središnja tema u odnosima među europskim državama. U ovom poglavlju Roberts se površno dotaknuo i balkanskoga prostora. Treće poglavlje naslovljeno je *Europska revolucija*. Taj naslov odnosi se dakako na Prvi svjetski rat kojim poglavlje i započinje. Autor razmatra posljedice koje je rat ostavio za sobom te mirovne sporazume i njihove rezultate. Četvrto poglavlje nosi naslov *Temelji se ruše*. Tu je uglavnom riječ o slabljenju europske moći i problemima u kolonijama, a poglavlje završava svjetskom gospodarskom krizom. Peto poglavlje, *Posljednje godine europske iluzije*, tematski se oslanja na prethodno. Ovdje se obrađuje uspon nacizma i fašizma te Drugi svjetski rat. Poglavlje završava 1945. godinom.

Šesta knjiga naslovljena je *Europa u vrijeme hladnoga rata i nakon njega*. U prvom poglavlju, *Europa neposredno nakon Drugoga svjetskoga rata*, autor govori o padu europske moći i utjecaja, o novoj ravnoteži snaga, korijenima hladnoga rata i Marshallovu planu te likvidaciji kolonijalnih carstava. Roberts se osvrće i na zbivanja na Srednjem istoku i u Izraelu. Drugo poglavlje nosi naslov *Europa i globalni hladni rat*. Autor razmatra međuodnos Europe s azijskim i afričkim zemljama, ekonomski oporavak Europe i njezinu političku reorganizaciju. Nešto manje prostora posvetio je previranjima u Istočnoj Europi. U trećem poglavlju, *Kraj poslijeratnog poretka u Europi*, Roberts piše o nastojanjima da se postigne stabilizacija u 70-im godinama i o revolucijama i političkim promjenama u Istočnoj Europi krajem 80-ih. Četvrto je poglavlje naslovljeno *Stvaranje novog poretka* i započinje raspadom Jugoslavije. Roberts je tomu posvetio vrlo malo prostora, a i ono što je napisao gotovo da nema nikakvu historiografsku vrijednost. Neupućeni čitatelj neke zapadnoeuropske države jedva da će dobiti neku relevantnu informaciju, osim

Robertsovih osobnih stavova. Roberts se pozabavio i zbivanjima u Rusiji te integracijom Europe, a osvrnuo se i na opasnost od islamskog terorizma, i to pod živopisnim naslovom, *Zloduh Islama*. Na samom kraju posljednjega poglavlja knjige vratio se na zbivanja u bivšoj Jugoslaviji, ponovno sasvim površno i vrlo subjektivno. Knjigu je Roberts završio pogovorom u kojemu je iznio svoje misli, htijenja i nadanja.

Uzevši u cjelini, *Povijest Europe* je opsežno djelo u čije je pisanje sasvim očito uloženo mnogo truda, ali može mu se uputiti i mnogo zamjerki. Robertsova je povijest Europe povijest uglavnom njezina zapadnoga dijela, kako po zastupljenosti tema, tako i po interpretaciji zbivanja. Ovom knjigom ne može biti zadovoljan niti jedan pripadnik one druge, Robertsu očigledno manje bitne, istočne polovice Europe. S druge strane, građani Europske unije nemaju razloga biti nezadovoljni ovim djelom što se tiče povijesnoga pregleda. No, ostat će uskraćeni za znanja o povijesti, kulturi i tradiciji svojih istočnoeuropskih susjeda, kojih je znatan dio ušao u europsku državnu zajednicu nedugo nakon objavljivanja knjige. Drugi dio, doduše, još čeka svoj red, u europskome predvorju. Premda Robertsovo djelo nije sasvim zadovoljavajuće sa stajališta historiografije, ono je vjeran odraz duha vremena u kojemu je napisano, pa će u budućnosti moći dobro poslužiti socio- lozima, antropolozima i povjesničarima mentaliteta.

Željka Križe

PUBLIJE FLAVIJE VEGECIJE RENAT, Sažetak vojne vještine, Golden marketing, Zagreb 2002, 239 str.

Objavljivanje prijevoda djela Publija Flavija Vegecija Renata *Sažetak vojne vještine (Epitoma rei militaris)* na hrvatski jezik, doista je hvalevrijedan pothvat koji bi, nadamo se, mogao potaknuti priređivanje hrvatskih izdanja i drugih antičkih djela iste tematike. Riječ je o vojnoj raspravi koja je pojedinačno imala vjerojatno najveći utjecaj u zapadnome svijetu o čemu svjedoči i velik broj sačuvanih rukopisa. Za hrvatski je prijevod zaslužna Teodora Shek Brnardić koja je još priredila *Glosar* (str. 199-218) i *Bibliografiju* (str. 219-226). Uvodnu je raspravu (str. 9-35) napisao Vladimir Brnardić koji je zajedno s Teodorom Shek Brnardić napisao i bilješke uz tekst. Latinski izvornik priredila je Margareta Gašparović. Na kraju izdanja nalaze se *Kazalo pojmova* (str. 227-230) i *Kazalo imena* (str. 231-239).

Malo je toga poznato o Vegeciju, izuzev onoga što se može zaključiti na temelju *Sažetka o vojnoj vještini* i još jednoga njegova djela, *Zbornika veterinarskog umijeća (Digesta artis mulomedicinae)*, koje se bavi konjskim i stočnim boljkama. Vjerojatno je bio rodnom iz Hispanije, a moguće je da je živio u Konstantinopolu, iako se smatra da je *Sažetak vojne vještine* napisao na Zapadu. Zsigurno je pripadao visokomu senatskom plemstvu, što sugeriraju naslovi *vir illustris* i *comes* (sc. *primi ordinis*) u intitulaciji. Kako sam odriče osobno profesionalno vojničko znanje, s velikom se vjerojatnošću može pretpostaviti da je bio visoki civilni državni službenik. *Sažetak vojne vještine* po svemu je sudeći bio

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI 37

U SPOMEN IGORU KARAMANU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

FF press

ZAGREB 2005.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 37

Izdavač

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača

Miljenko Jurković

Glavni urednik

Borislav Grgin

Uredništvo

Ivo Goldstein
Boris Olujić
Mario Strecha
Božena Vranješ-Šoljan

Tajnik uredništva

Hrvoje Gračanin

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje

Ovi su Radovi tiskani uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Naslovna stranica

Iva Mandić

Računalni slog

Boris Bui

Lektura i korektura

Ivan Botica

Tisak

Tiskara Rotim i Market, Lukavec

Tiskanje dovršeno u listopadu 2005. godine

Naklada

400 primjeraka